

NOVÁK GYÖRGY

Forrás a salemi boszorkányperek történeti háttéréről

Bevezető

A salemi boszorkányperek sorozata nem feltétlenül a legsúlyosabb, legjelentékenyebb, ám mindenestre a legismertebb epizódja a boszorkányüldözések történetének. Az 1692 nyarán a Massachusetts tartomány Salem nevű városa melletti faluban történtek közismertségének oka egyrészt az eseménysor viszonylagos rendkívülisége. Az észak-amerikai kontinens angol gyarmatain ugyanis 1647–1662 között, azaz tizenöt év alatt akasztottak fel annyi (19) boszorkányt, mint három hónap alatt Salem faluban.¹ A másik fontos körülmény az, hogy az eseményeket igen aprólékosan dokumentálták, azok csaknem minden részletéről készültek és fennmaradtak feljegyzések.

Annak ellenére, hogy a boszorkányságot a tizenhetedik századi Új-Angliában nem tartották eretnekségnek, mint általában az európai újkor elején VIII. Ince pápa *Summis desiderantes affectibus* kezdetű bullája (1484. december 9.) nyomán, igen veszélyes jelenségnek tekintették mind anyagi, mind spirituális szempontból. Anyagi szempontból nézve a legveszélyesebb csapásokkal volt egyenrangú, hiszen a boszorkányok iszonyú károkat tudtak okozni, vihart támaszthattak, elpusztíthatták a termést, embereket, állatokat tudtak megbetegíteni és megölni. Másrészt az új-angliai puritánok szünet nélkül ostromlott seregként élték meg a sátánnal és a természet erőivel folytatott mindennapi harcukat, és meg voltak győződve arról, és riadtan tapasztalták, hogy a gonosznak a boszorkánykodásokban megnyilvánuló mesterkedései terjedőben vannak, és Új-Angliát lassan megdönti a sátán hatalma. Természetesen mindenre készek voltak, hogy ezt megakadályozzák.

A boszorkányságot bizonyítani kellett, és lehetett is bizonyítani. A legerősebb, az egyértelmű bizonyíték a beismerő vallomás volt. Ennek megszerzéséért a kontinentális Európában a legembertelenebb kínzásokat is megengedték. Nagy-Britanniában és a gyarmatokon a tortúra elvileg nem volt engedélyezve, de a vallomások kicsikarása érdekében történtek fizikai-testi ráhatások (a gyanúsítottaknak nem adtak enni, inni, nem engedték aludni, pihenni őket stb.). A vallatás, a kérdezés módja is fárasztó, ismétlésekkel teli volt.

A bizonyítékok második csoportját a természetfeletti tulajdonságok alkották. Ezek lehetnek különleges képességek, például rendkívüli erő (mint például George Burroughs tiszteletes esetében, aki a mutatóujját a cső végébe dugva fel tudott emelni egy muskétát), de lehetnek testi fogyatékoságok (sántaság, púposság), illetve különös vagy nem is annyira különös testi jegyek. Elsősorban anyajegyeket, ahhoz hasonló kinövéseket, szemölcsöket kutattak a vizsgálók.

¹ Drake, Frederick C.: *Witchcraft in the American Colonies*. American Quarterly, vol. 20. (1968) no. 4. 698–708.

A boszorkányság bizonyítékainak újabb csoportja ugyanis a familiárisok megléte volt. A familiárisok különböző formában, legtöbbször állatok képében megjelenő gonosz szellemek voltak, akik segítették a boszorkányt, ő viszont ennek fejében táplálta őket. Ehhez volt szüksége a testi kinövésekre, amelyek mintegy csecsként működtek, és a familiárisok ezeket szopták. 1692. június 2-án délután például a következő jegyzőkönyv készült a gyanúsított személyek testi vizsgálata során: „3–4 órával az első vizsgálat után Bridgett Bishopot, más néven Olivert minden természetfölötti kinövéstől tisztán és mentesen találtuk, amilyennek korábban is láttuk. Rebecca Nurse-öt úgyszintén, és a fentebb említett kitüremkedés már csupán érzéketlen, száraz bőrdarabnak tűnik. Ami Elizabeth Proctort illeti, az ő esetében a kitüremkedés csecshez hasonlóan vörös és friss volt, most azonban csupán végbél-kitüremkedés, ami pedig Susanna Martint illeti, az ő melle a délelőtti vizsgálat során nagyon telnek tűnt, a bimbók frissek és duzzadtak voltak, a jelenlegi vizsgálat során azonban petyhüdt és lecsüngő volt, és ezt az alulírottak tanúsítják, és a Nurse asszonyságon korábban megfigyelt húsdarab eltűnt, helyette csupán egy száraz bőr látható az anushoz közelebb.”² Susanna Martinról tehát nyilván feltételezték, hogy megszojtatta a két testi vizsgálat között a familiárisát. A vallomások során felbukkanó fekete kutya, különböző madarak, állatok szintén gyakran a boszorkányok segítőiként jelentek meg.

A legtöbb ellentmondást és vitát azonban a bizonyítékok következő csoportja váltotta ki: az úgynevezett spektrális evidencia (*spectral evidence*), vagyis a kísértetekkel kapcsolatos bizonyíték. Ez azt jelentette, hogy a gonosz emberi alakot felöltve követ el gonoszságokat más emberek szeme láttára, és az, akinek az alakját felvette, cinkosa az ördögnek, vagyis boszorkány. Ezt Samuel Willard is hangsúlyosan tárgyalja itt közlésre kerülő Párbeszédében, mivel megítélése kulcsfontosságú szerepet játszott. A kísértetekkel kapcsolatos bizonyítékoknál az volt a kardinális kérdés, hogy vajon az ördögnek szüksége van-e annak a személynek az együttműködésére, beleegyezésére, cinkosságára, akinek az alakját felveszi, vagy ezt megteheti az illető tudta nélkül is. A Salemben működő rendkívüli törvényszék és lelki tanácsadóik az előbbi nézeten voltak, míg a bostoni és általában az új-angliai lelkipásztorok az utóbbira hajlottak.

Cotton Mather (1663–1728), író, történetíró és lelkész, a jeles Mather-dinasztia sarja, aki már ekkor igen nagy tekintélyű vezető egyházi személyiség volt Bostonban, érdekes módon ingadozni látszott a két nézet között. A Mather által képviselt nézet egyik kifejtése az egyik bíróhoz, John Richardhoz 1692. május 31-én írott levelében olvasható. A bíró nyilvánvalóan lelki támogatást kért a törvényszék első tárgyalási napja előtt: „... igen alázatosan kell könyörögnöm Kegyelmednek, hogy az érdemes kezében tartott ügy intézése során ne fektessen nagyobb hangsúlyt a pusztán kísérteti tanúságtételre (*specter testimony*), mint amekkorát az elbír. Amikor úgy érzi, meggyőzték, vagy jó, egyszerű, jogi bizonyítékkal rendelkezik arról, hogy a szegény felebarátainkat gyötrő démonok valóban ilyen meg ilyen személyek képében jelennek meg a szenvedőknek, nos, feltételezem, nem tartja majd azt szilárd meggyőződésnek abban, hogy az ily módon megjelenített emberek boszorkányok, akiket azonnal ki kell irtani. Nagyon bizonyos, hogy az ördögök olykor nem csupán ártatlan, hanem kimondottan erényes személyek képében is megjelentek, ámbár hiszem, hogy az igazságos Isten olyankor gondoskodik az ily módon megsértett személyek gyors igazolásáról. Mi több, gyanítom, hogy az olyan személyek, akik gyakran hagyják, hogy lelkük komisz, irigy, rosszindulatú kitörésekben fakadjon ki, sajnálatos módon kiteszik magukat annak a vélekedésnek, hogy a képükben ördögök jelennek meg,

² Boyer, Paul–Nissenbaum, Stephen (eds.): *The Salem Witchcraft Papers. I–III*. New York, 1977. 107–108.

olyan ördögök, akiket pedig soha nem láttak, és akikkel még kevésbé kötöttek írott egyezséget. A véleményem a következő: ha arra a pusztá feltételezésre alapozva, hogy egy szerencsétlen teremtmény formáját felveszi egy kísértet, a hatóság túl nagy haladást ér el az így megjelenített szegény ember tönkretételében, akkor ezáltal esetleg ajtót nyithat az ördögöknek, hogy a láthatatlan világ ítélőszékeitől erre engedélyt nyervén, a legocsmányabb pusztítást tegyék az olyanok hírnevén és nyugalmán, akiket eddig nem érintett a gonosz hatalmas előrenyomulása. Ha az emberiség eddig akár csak egyszer is beleegyezett abba, hogy hitelt adjon az ördögi megjelenítéseknek, az ajtó már kitérve! Talán vannak olyan bölcs és jó férfiak, akik a jelen figyelmeztetőt a boszorkányok szószólójának nevezik; azonban a végső elszámolásban ez az óvatosság bizony kívánatos leend.”³

Amint a salemi döntéshozók, illetve az őket befolyásolni tudó tényezők elfogadták azt a nézetet, hogy az ördög az ember akarata ellenére, az illető tudta nélkül felveheti az ember alakját (és elvetették azt a Cotton Mather által képviselt változatot is, vagyis hogy akit az ördög ilyesmire használ, annak biztosan van vaj a fején), a boszorkányperек legfőbb bizonyítéka megsemmisült (perdöntő bizonyíték, azaz bűnösséget beismerő vallomás ugyanis alig született Salem-ben), és a hisztériának vége lett – legalább is abban az értelemben, hogy abbamaradtak a kivégzések.

A salemi események menete igen vázlatosan a következőképpen foglalható össze. 1692. január végén a Salem Village-i lelkészházban a lelkész leányát, a kilenc éves Elizabeth Parrist és rokonát, a tizenegy éves Abigail Williamst különös kór kerítette hatalmába. A kislányoknak rohamaik voltak, melyek során sikoltoztak, istenkáromló módon kiabáltak, görcsösen rángatóztak, révületbe estek, és egyáltalán, megmagyarázhatatlan módon viselkedtek. Hamarosan más leányokon is mutatkoztak hasonló jelek. Február közepe táján az orvosok arra az eredményre jutottak, hogy a kislányokat ördögi befolyás kerítette hatalmába. Hogy ez a befolyás megszállottság (*obsession*) lett volna, vagy csupán megbabonázottság (*infliction*), az alább közölt írás egyik lényeges kérdése volt. Még ugyanebben a hónapban letartóztatták az első gyanúsítottakat. Sarah Osborne és Sarah Good ártatlannak vallották magukat, Tituba, Parrisék karib-tengeri indián rabszolgája beismerte, hogy néha látja az ördögöt, „hol disznó, hol nagy kutya képében.”⁴

Március elsején elkezdődtek a kihallgatások, melyeket Jonathan Corwin sheriff és egy másik magisztrátus, John Hathorne vezetett. Két hét múlva újabb (Martha Corey), három héten belül pedig még egy gyanúsítottja (Rebecca Nurse) volt már az ügynek. Március végétől felgyorsultak az események, és május elején már több mint húsz személyt vádoltak meg, hallgattak ki és vizsgáltak meg.

Május 14-én hazaérkezett Londonból Increase Mather tiszteletes, Cotton Mather apja, aki a tartomány új alapító levelét hozta, és akinek az volt a feladata, hogy az újonnan kinevezett kormányzót, Sir William Phipset Angliából Bostonba kísérje. A kormányzó kinevezése hónapok, sőt évek óta tartó bizonytalanságnak vetett véget (nem lehetett tudni, milyen következményekkel jár az anyaországban 1688–89-ben lezajlott Dicsőséges Forradalom, azaz a Parlamentnek jobban megfelelő, protestáns, németalföldi Stuartok, Orániai Vilmos és felesége, Mária trónra emelése, az amerikai gyarmatokon), amelyet sokan a salemi boszorkányhisztéria egyik általános okaként tartanak számon. Mire május 27-én a kormányzó felállította a rendkívüli törvényszéket (*Court of Oyer et Terminer*) a boszorkányperек tárgyalására, a letartóztatott gyanúsítottak száma már elérte a harmincat, sőt az

³ Silvermann, Kenneth (ed): *Selected Letters of Cotton Mather*. Baton Rouge, 1971. 37.

⁴ *The Salem Witchcraft Papers*, 748.

első haláleset is megtörtént: Sarah Osborne meghalt bostoni börtönében. A törvényszékre kinevezett hét bíró William Stoughton helyettes kormányzó, Nathaniel Saltonstall, Bartholomew Gedney, Peter Sergeant, Samuel Sewall, Wait Still Winthrop és John Richards, illetve a Saltonstall helyére később ültetett Jonathan Corwin voltak.

A törvényszék június 2-án ült össze először, és még aznap bűnösnek találták boszorkányságban, és kötél általi halálra ítélték Bridget Bishop asszonyságot. Az ítéletet egy hét múlva végrehajtották. Erről az akkor még sheriff Corwin a következő jelentést adta: „1692. június 10-én. A fenti előírásnak megfelelően elvittem a fent említett Brigett Bishop testét Őfelségeik salemi börtönéből, és biztonságban a kivégzése számára kijelölt helyre szállítottam, és ott az említett Brigettet a nyakánál fogva felkötöttem, amíg meg nem halt, és azon a helyen eltemettem. Mindezt az előírt időn belül végrehajtottam, és minderről ezennel jelentést teszek. George Corwin, sheriff.”⁵

Saltonstall ugyan június elején visszaadta bírói megbízatását, a törvényszék tovább ülésezett, és a nyár folyamán havonta (június 29–30., augusztus 2–6., szeptember 9. és 17.) hozott csoportos ítéleteket. Valamennyi ítélet kötél általi halálra szólt. A kivégzések is rendben folytak. Július 19-én felakasztották Rebecca Nurse, Susanna Martin, Elizabeth Howe, Sarah Good és Sarah Wildes elítélteket. Egy hónappal később, augusztus 19-én id. George Jacobs, Martha Carrier, George Burroughs, John Proctor, és John Willard került sorra. Szeptember 22-én pedig nyolcan álltak a bitófa alá: Martha Corey, Margaret Scott, Mary Easty, Alice Parker, Ann Pudeator, Wilmott Redd, Samuel Wardwell és Mary Parker. Közben szeptember 19-én meghalt Martha Corey férje, Giles is, akit az angol jog (és szó) szerint halálra „nyomtak” (*pressed*), mivel nem volt hajlandó a bíróság előtt vallomást tenni.⁶ Egyesek szerint belátta, hogy a felesége ugyanolyan ártatlan, mint ő maga,⁷ mások szerint elsősorban a birtokát szeretne volna megmenteni az elkobzástól.⁸

Végső összesítésben tehát harminckilencen álltak a törvényszék előtt Salem Village-ben 1692-ben, és mind a harminckilencet halálra ítélték. Közülük tizenkilencen haltak meg az akasztófán, egy személyt halálra nyomtak, ketten pedig a börtönben haltak meg. A letartóztatottak száma 150 körül volt – a környék más helységeiben is, például Andoverben elkezdődött a hisztéria. A megbabonázott vádaskodók száma Brattle szerint az ötvenet is elérte.⁹ Mindössze két személy (Abigail Faulkner és Elizabeth Proctor) kapott halasztást vagy kegyelmet, és csupán egynek (Mary Bradbury) sikerült megszöknie. A megvádoltak túlnyomó többsége ártatlannak vallotta magát, bűnösségét csupán öt személy ismerte be.

Október végén aztán Phips kormányzó feloszlatta a rendkívüli törvényszéket. Erről Samuel Sewall a következőt jegyezte fel nevezetes naplójában: „Okt. 26., 1692. Törvényjavaslatot terjesztettek elő böjt elrendeléséről és a lelkészek összehívásáról, hogy a helyes utat követhessük a boszorkányság tekintetében. Ennek alkalmá és módja pedig az, hogy a Rendkívüli Törvényszék ezennel feloszlatoznak tekinti magát. A javaslat 29 nem és 33

⁵ *The Salem Witchcraft Papers*, 109.

⁶ Az angol jog szerint – felségámulási ügyek kivételével – nem lehetett olyan vádlottat elítélni, aki nem hajlandó megszólalni a bíróság előtt – és ítélet nélkül a vagyonát sem lehetett elkobozni. A *peine forte et dure* néven ismert kínvallatásnak az volt a célja, hogy Coreyt megszólalásra, azaz a törvényszék illetékességének elismerésére kényszerítse. Egészen váratlanul azonban Corey nem adta be a derekát; tortúrája két napon át tartott, s ezalatt csak annyit volt hajlandó kinyögni néha: „Még több súlyt!” (Starkey, Marion: *The Devil in Massachusetts*, Garden City, NY, 1961. 205.)

⁷ Starkey: *The Devil in Massachusetts*, 205–206.

⁸ Hoffer, Peter Charles: *The Salem Witchcraft Trials. A Legal History*, Lawrence, 1997. 126–127.

⁹ Burr, George Lincoln (ed.): *Narratives of the Witchcraft Cases 1648–1706*. New York, 1914. 185.

igen szavazatot kapott.¹⁰ November végén a tartományi gyűlés (*General Court*) létrehozott egy Legfelsőbb Bíróságot, hogy az tárgyalja a fennmaradt ügyeket. 1693 májusára ez megtörtént, de újabb elmarasztaló ítéletek nem születtek.

Noha a látszat mást mutat, a boszorkányhisztéria nem ért egy csapásra véget Salem-ben. Nagyon sokan az érintettek közül nehezen tudták elfogadni, hogy a közösség nem védekezik tovább a sátán mesterkedéseivel szemben. Increase Mather leírta, hogy 1693 februárjában a charlestowni törvényszéken a bíró kijelentette, „nem tudja, ki gördít akadályokat az igazságszolgáltatás útjába, és ki gátolja a korábban megtett helyes lépéseket, de az biztos, hogy ezzel a Sátán királyságát segíti stb., és az Úr irgalmazzon ennek az országnak!”¹¹ Ezzel felállt, kiviharzott a bíróságról, az ügyeket pedig egy másik bírónak kellett még három napig tárgyalnia – minden vádlottat felmentettek.

A salemi boszorkányperek elleni legnevezetesebb írásbeli fellépés Thomas Brattle (1658–1713) tollából származott. Brattle tehetőes kereskedőcsalád sarjaként a Harvardon tanult, majd külföldön utazott, jeles matematikus és csillagász lett, a *Royal Society* tagjai sorába választotta. 1693-tól haláláig a Harvard Kollégium kincstárnokaként szolgált. Nonkonformista¹² léteire igen nagy tisztelettel viseltetett az anglikán egyház iránt. Más szóval mind vallási, mind politikai tekintetben liberális volt, a puritán teokrácia tekintélyes ellenele, akiről Burr megírja, hogy gyakran megkapta az „apostata” és „hitetlen” jelzőket.¹³ Szóban forgó írását levél formájában 1692. október 8-án keltezte. A levél címzettje ismeretlen, ha valódi személy volt, egyházi férfiú lehetett. Valószínűleg kéziratossá terjesztés céljára készült, nyomtatásban először a tizennyolcadik század végén jelent meg.

Brattle sorra veszi a boszorkányperek elleni érveket. Rámutat, hogy milyen abszurd módon folynak a tárgyalások, hogy az ördög által befolyásolt, egymással és önmagukkal elmentmondásba keveredő gyermekek vallomásainak hisznek a bírák, azaz magának az ördögnek; hogy nem kezelnek mindenkit egyenlően a törvény előtt (Mrs. Margaret Thachert, a gazdag özvegyet például nem citálták a törvényszék elé, mert Corwin bíró anyósa volt).¹⁴ És természetesen helyteleníti Brattle a természetfölötti, különösen a spektrális evidenciáknak nevezett bizonyítékok elfogadását.

Nem bizonyítható közvetlenül, de elképzelhető, hogy írása szerepet játszott a perek becsünetését elrendelő határozat meghozatalában. De ugyanilyen okként elképzelhető az is, hogy a nyár vége felé már igen tekintélyes polgárokat, illetve rokonaikat is megemlítettek a rontás alatt álló személyek. Közöttük volt például John Alden kapitány, a plymouthi Zarándok Atya Alden fia, Nathaniel Saltonstall, aki a kormányzótanács tagja, és tavasszal még a rendkívüli törvényszék bírója volt, sőt, maga a kormányzó felesége, Lady Phips is.¹⁵

Brattle írásában említi a boszorkányperek más ellenzőit is: „Különösen nagy tisztelettel gondolok egy bostoni lelkipásztor próbálkozásaira, aki az ország iránti nagy szeretete

¹⁰ Sewall, Samuel: *Diary of Samuel Sewall I-III*. New York, 1972. 1:367)

¹¹ Increase Mather: *Further account ...* In: Cotton Mather: *The Wonders of the Invisible World. An Account of the Travels of Several Witches Lately Executed in New-England. To Which is Added A Farther [sic] Account of the Tryals of the New-England Witches*. London, 1862. 216.)

¹² Nonkonformistáknak elsősorban az anglikán egyházból a tizenhatodik században kivált, annak reguláit elfogadni nem hajlandó csoportokat neveztek. A nonkonformisták elszakadását a püspökök felszentelését elrendelő 1662 évi *Act of Uniformity* (Törvény az Egységességről) elkerülhetetlenné tette. A *Toleration Act* (Türelmi Törvény) (1689) után a *dissenter* nevezettel illették őket.

¹³ *Narratives of the Witchcraft Cases 1648–1706*, 168.

¹⁴ *Narratives of the Witchcraft Cases 1648–1706*, 177–178.

¹⁵ Boyer, Paul-Nissenbaum, Stephen: *Boszorkányok Salem-ben*. Budapest, 2002. 54.

*folytán általában, különösen pedig a bírák közül háromhoz fűződő lelki kapcsolata következtében igen nagy buzgalommal és igyekezettel járt el ebben az ügyben. Meg vagyok győződve arról, hogy ha figyeltek volna gondolataira és javaslataira, és azokat követték volna akkor, amikor ezek a bajok még csupán születőfélben voltak, azok sohasem nőhetek volna olyan nagyra, amilyenek ma. Mindezedáig igen sok embertől nem kapott mást, csak durvaságot, szitkokat és szemrehányást, ám bízom abban, hogy késői korokban szélesebb körben elismerik bölcsességét és szolgálatait; ha pedig nem, akkor az Úr jutalmazza meg.*¹⁶

A Brattle által dicséret bostoni lelkipásztor csaknem teljesen biztosan az alábbi írás szerzője, a tizenhetedik századi Massachusetts egyik vezető személyisége, az amerikai puritanizmus történetének vezető alakja, Samuel Willard volt.

Samuel Willard 1640. január 31-én született a massachusettsi Concordban. Apja, Simon Willard nem csak lelkész volt, hanem a kisváros alapítója és később a tartományi törvényhozás tagja. Samuel 1659-ben elvégezte a Harvard Kollégiumot, a hatvanas évek elején magiszteri fokozatot szerzett. 1663-ban Groton, egy határvidéki kisváros közösségének lelkésze lett. Első felesége a szintén lelkipásztori családból származó Abigail Sherman volt, házasságukból (1671–1676) négy gyermek született. Második felesége a tehetős bostoni kereskedő leánya, Eunice Tyng volt, házasságukból (1679–1707) tizennégy gyermek született. A több új-angliai gyarmatot és számos indián törzset érintő, úgynevezett Fülöp király háborújában (1675–1676) Grotont kétszer is felégették, földig lerombolták, és 1675 elején a Willard családnak menekülnie kellett. Samuel Willard több helyen volt ideiglenesen lelkipásztor, míg végül 1678-ban a bostoni Old South Church lelki vezetője lett, és haláláig itt teljesített szolgálatot. 1692-ben Increase Mather javaslatára a Harvard Kollégium nyolc fős kormányzótanácsának tagja (*Fellow*) lett, 1700-ban pedig az egyetem rektorhelyettese; erről a posztról röviddel halála (1707. szeptember 12.) előtt mondott le.¹⁷

Willard az ortodox puritán teológia híve volt, szigorúan ragaszkodott többek között az eleve elrendelés, az ellenállhatatlan kegyelem, az ember totális romlottsága tanaihoz. Ugyanakkor pártolt bizonyos pasztorizációs reformokat, például az egyházi tagság feltételeinek enyhítését, és így támogatta az úgynevezett „középutas szövetséget” (*Half-Way Covenant*) is.¹⁸ Ellenezte az állam és az egyház szétválasztását, és fellépett a tartományban fokozódó kvéker és baptista befolyás ellen. Elsősorban vallási megfontolásokból ellenezte Sir Edmund Andros uralmát (1686–1689. április), aki az eredeti, 1629-es Massachusettsi Alapító Oklevél visszavonása (1684) után létrehozott Új-Angliai Domínium kormányzója volt. Andros diktatórikus kormányzása idején igen erős volt az anglikán, sőt egyesek szerint már-már pápista befolyás: Willardnak például minden vasárnap egyháza, az Old South Church előtt kellett várakoznia híveivel, amíg véget nem ért az anglikán istentisztelet, Andros ugyanis az ő templomát jelölte ki erre a célra.

¹⁶ *Narratives of the Witchcraft Cases 1648–1706*, 186–187.

¹⁷ Az összefoglalás alapja: Gildric, Richard P. „Willard, Samuel” *American National Biography Online*. <http://www.anb.org/articles/01/01-00974.html>. Hozzáférés: 2007. március 20.; és Hendrick, Dave: Samuel Willard. *Salem Witch Trials. Documentary Archive and Transcription Project*. <http://www.iath.virginia.edu/salem/people/swillard.html>. Hozzáférés: 2007. szeptember 18.

¹⁸ *Half-Way Covenant*: Az új-angliai puritanizmus szigorában az 1660-as években bekövetkezett változás, melyet Massachusettsben a cambridge-i zsinat 1662-ben vezetett be, azt jelentette, hogy az egyház tagjainak megkeresztelt, az ortodox tanokat elfogadó és példás életet élő gyermekei teljes jogú tagjai lehettek az egyházközösségnek (és ennél fogva a politikai közösségnek is) még akkor is, ha személyesen nem tapasztalták meg a megtérés élményét, nem tudtak bizonyosságot tenni megváltó hitükről.

Willard 1688-ban heti rendszerességgel előadásokat kezdett tartani, és a sorozatot haláláig folytatta. Az igen népszerűvé vált előadásokon a Westminsteri Rövidebb Katekizmust¹⁹ elemezte, és a fokozódó anglikán befolyással szemben igyekezett magyarázni, kifejteni a puritán teológiát. Az előadásokat halála után, 1726-ban *Compleat Body of Divinity* címmel kiadták, és a mai napig ez az amerikai puritanizmus teológiájának egyetlen rendszerezett kifejtése.

A boszorkánysággal Willard nem 1692-ben került először kapcsolatba. Még grotoni lelkipásztorkodása idején, 1671-ben egyik szolgálójának, egy Elizabeth Knapp nevezetű fiatal leánynak rohamai voltak. Ezek a rohamok nagyon hasonlóak voltak a salemi események kapcsán később elhíresültekhez: a leány görcsös rohamokban fetrengett, és arról panaszkodott, hogy bántják. Amikor azonban Knapp azt állította, hogy az egyik szomszédasszony kísértete bántalmazta, Willard igen határozottan reagált, és nem adott hitelt a leány vádjainak, mondván, az illető szomszédasszony „Isten előtt őszinte és egyenes” személy. Ezzel valószínűleg beláthatatlan következményektől óvta meg a kongregációt.

Amikor később, a salemi esetek idején Phips kormányzó a provincia vezető egyházi embereitől kért tanácsot, Willard is aláírta a „Lelkipásztorok jelentése” (*The Return of Several Ministers*) című dokumentumot. Az irat szerzői nem zárják ki, hogy az ördög a felelős a fiatal leányokat gyöttrő rontásokért, azonban óvatosságra intenek az ártatlanok védelme céljából. Azt is hangsúlyozzák, hogy az ördög ártatlan ember alakját is felveheti, miközben másokat gyötör. A salemi boszorkánypereknek akkor lett vége, amikor ez a nézet uralkodóvá vált, vagyis amikor a kísértetekkel kapcsolatos bizonyítékokat nem fogadták el. A „Jelentés”-t aláírók azt is abszurdnak tartották, hogy a magukat boszorkányságban bűnösnek valló vádlottak vallomását a hatóságok elfogadják, és azok alapján újabb személyeket vádolnak meg. A bűnösségüket beismerő személyek vallomásainak szerintük nem szabad hitelt adni, hiszen ezek a személyek boszorkányok. Ugyanezt a nézetet képviseli a közlésre kerülő írásban **B**, aki a bostoniakat jelzi az **S**-szel jelölt salemiekkel szemben. A Párbeszéd keletkezésének/kiadásának pontos időpontját nem ismerjük, nagyon valószínű, hogy a nyár elején készült. Mivel a szövegben csak a megvádoltak jó híréből esik szó, feltételezhetjük, hogy az első bírósági tárgyalás és Bridget Bishop kivégzése, sőt Sarah Osborne halála előtti időre, azaz május hónapra datálható.

A boszorkány-hisztéria után 1694-ben Willard megpróbálta összebékíteni Salemben az előző években kialakult, a Parris lelkész mellett, illetve vele szemben álló két csoportot. Nyilvános engesztelő szertartást és prédikációt is tartott, amelyben azért fohászodott, hogy Isten bocsássa meg az önmagukról megfélemedezett polgárok által Salemben elkövetett szörnyűségeket.

¹⁹ *Westminster Shorter Catechism*: angol és skót lelkészek által az 1640-es években összeállított katekizmus, amely az ugyanekkor készült Westminsteri Hitvallással és Westminsteri Nagyobb Katekizmussal együtt az angol protestantizmus tanainak legjelentősebb megfogalmazását alkotja. A Rövidebb Katekizmus célja világi személyek eligazítása a hit dolgaiban, és általában ezt használták a gyermekek oktatására is. 107 kérdésből és feleletből áll; felépítése (1–12 Isten, 13–20 eredendő bűn, 21–38 a Megváltó Krisztus, 39–84 a tíz parancsolat, 85–97 keresztség és úrvacsora, 98–107 az Úr imája) az európai protestáns egyházak által használt Heidelbergi Kátét követi.

A RÖPIRAT KIADÁSAI:

Philadelphia, 1692. Megtalálható:
<http://etext.lib.virginia.edu/salem/witchcraft/texts/willard/images/index.html>.
Ugyanott látható szkennelve is, de igen gyenge kivitelben.
„Congregational Quarterly” Reprint – No. 1., Boston, 1869.

IRODALOM

A salemi boszorkányperekkel kapcsolatban igen gyér a magyar nyelvű irodalom. Alább a legfontosabb angol nyelvű forráskiadványokat és feldolgozásokat sorolom fel.

- Boyer, Paul–Nissenbaum, Stephen: *Salem-Village Witchcraft*, Boston, Northeastern University Press, 1972. (1993)
- Boyer, Paul–Nissenbaum, Stephen (eds.): *The Salem Witchcraft Papers. I-III*. New York, Da Capo Press, 1977.
- Boyer, Paul–Nissenbaum, Stephen: *Salem Possessed. The Social Origins of Witchcraft*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1974 (1976). Magyarul: *Boszorkányok Salemben*, Osiris, Budapest, 2002.
- Burr, George Lincoln (ed.): *Narratives of the Witchcraft Cases 1648–1706*, New York, Charles Scribner’s, 1914.
- Demos, John Putnam: *Entertaining Satan. Witchcraft and the Culture of Early New England*, Oxford, Oxford University Press, 1982. (1983)
- Fox, Sanford J.: *Science and Justice. The Massachusetts Witchcraft Trials*, Baltimore, Johns Hopkins, 1968.
- Hansen, Chadwick: *Witchcraft at Salem*, London, Hutchinson, 1969. (1970)
- Hoffer, Peter Charles: *The Salem Witchcraft Trials. A Legal History*, Lawrence, University Press of Kansas, 1997.
- Kittredge, George: *Lyman Witchcraft in Old and New England*, New York, Atheneum, 1929. (1972)
- Nevins, Winfield S.: *Witchcraft in Salem Village in 1692*, New York, Burt Franklin, 1916. (1971)
- Smith Booth, Sally: *The Witches of Early America*, New York, Hastings House, 1975.
- Starkey, Marion: *The Devil in Massachusetts*, Dolphin Books, Garden City, NY, 1949. (1961)
- Weisman, Richard: *Witchcraft, Magic, and Religion in 17th-Century Massachusetts*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1984.